

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE AK PARTİ VE LAİKLİK

Mehmet Cebeci

ÖZET

Osmanlı'nın son dönemlerinde hızlı bir şekilde başlayan modernleşme cumhuriyet döneminin ilk yıllarında hızlı bir şekilde devam etmiştir. Yaşanan bu süreçte Cumhuriyete geçişte geçmiş ile bağların kopması şeklinde olmayan modernleşme çabaları yine de eskiye bağlı kalarak yenileşme içerisine girmiştir. Osmanlı'da Tanzimat reformlarıyla başlayan, anayasal yani meşrutiyet yönetimlerin ilanıyla ivme kazanan ve cumhuriyet dönemi inkılâplarıyla son aşamasına gelen modernleşme süreci dönemlerin yapısındaki siyasi ve hukuki alanın reform edilmesi şeklinde gerçekleşerek toplumsal yapıya uygulanmaya çalışılmıştır. Bu modernleşme sürecinin tarihinde Osmanlı dâhil olmak üzere birçok iktidar ve muhalefet gelip geçti ve birçok konuda da hep bir çatışmacı rol üstlenildi. İttihat-Terakki Cemiyeti ve Cumhuriyet dönemi siyasi kadrolarının uygulamaları da toplumsal düzende ve bunun yanında dini boyutta gerçekleşmiştir. Laikleşme süreci dediğimiz boyutta İslam'ın kamusal alandaki etkisi siyasi ve hukuki değişiklikler ile sınırlandırılmış ve daraltılma yoluna gidilmiştir. Bazı iktidarlar boyunca toplumsal rahatlama ile bu zincir kırılrsa da birçok etki tepkiyi ortaya çıkarmıştır. Fakat son olarak AK Parti hükümetinde ise durumların değişmesi ve topluma dayalı bir modernleşme tercihi ve istikrar isteği Türkiye tarihinde birçok şeyi değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Laikleşme, Türkiye, AK Parti, Hükümet, Muhalefet Partisi

ABSTRACT

Rapid modernization in the late Ottoman period continued rapidly in the early years of the republic. In this process, modernization efforts which were not in the form of break with the bonds of the Republican era were still renewed by adhering to the old days. The political and legal field in the Ottoman Empire started with the reforms of Tanzimat, the Constitutional system, which gained momentum with the declaration of constitutional administrations, and the modernization process of the republican era, and tried to be applied to the social structure. In the history of this modernization process, many powers and opposition, including the Ottomans, came and went, and in many cases it was always a confrontational role. The practices of the Committee of Union and Progress and the political staff of the Republican era have also been realized on a social level, as well as on a religious level. In the context of the secularization process, the influence of Islam on the public affairs has been limited to political and legal changes and has been made to be narrowed. Through some powers, this chain has been broken by social relief, but many effects have been revealed. But finally, in the AK Party government, changes in the situation and the desire for modernization based on collective and stabilization have changed many things in Turkey's history.

Keywords: Modernization, Secularisation, Turkey, Government, Opposition Party

1. Giriş

Türkiye'nin modernleşme süreci Osmanlı Devleti'nin son yıllarında olmak üzere günümüze deyin hala devam etmektedir. Modernleşme adına yaklaşık olarak 200 yılı aşkın bir süreç yaşamakta olduğumuz bu topraklarda ülke içerisinde bir takım tartışmalar süregelmektedir. Tanzimat ile başlayan bu süreçte Türk toplum yapısı ve siyasi olmak birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Avrupa'da başlayan modernleşme süreci toplumsal yapı bağlamında birçok alanda etkili olmuş ve yenilikler yaşanmaya başlanmıştır. Böylece birçok toplumda ekonomi, siyasi, hukuki ve daha birçok alanda değişimler kaçınılmaz hale gelmiştir. Modernleşme çabalarıyla birlikte devlet ve toplum arasında da değişimler getirmiş, bu süreçte toplumlarda değişimler kaçınılmaz olmuştur. Gerçekleşen modernleşme Avrupa'da toplumlar üzerinden gerçekleşmesi ile birlikte Osmanlı'da olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında modernleşme çabaları tepeden aşağı şekilde gerçekleşmiştir. Hatta Osmanlı'nın son dönemlerinde gerçekleşen yenilik hareketleri Avrupa'da hâkim olmaya başlayan ulus-devlet düzeninin örnek alınması şeklindeydi. Devlet, olarak o dönemlerde yaşanan dinin siyasal ve sosyal alandaki rolünün sınırlandırılması diğer bir yandan ise ülkede yaşayanların bir kimlik etrafında tanımlanma çabası modernleşme sürecinin ana hatlarını oluşturmuştur. Belli bir dönemde oldukça ivme kazanan değişimlerin birçoğu bu iki alanda gerçekleşmeyi sürdürmüştür. Aynı şekilde Cumhuriyetin kurulması ile gelen birçok yeni reform ve inkılaplar dinin siyasal ve hukuki alandaki rolünü sınırlandırırken vatandaş olarak Türk kimliği etrafında tanımlanmış bir şekli biçim kazanmıştır. Bunların ışığında son dönemlerde ise Türkiye adına modernleşme sürecinde din olgusu siyasal ve hukuki zeminde oldukça ileri bir seviyede yer almaya başlamış ve cumhuriyetin ilk yıllarında katı bir laik yapının üzerine daha ilımlı ve bir süreç yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle muhafazakâr bir yapıdan gelen AK Parti'nin iktidara gelmesiyle modern toplum yapısı içerisinde laikliğin korkulanın aksine farklı bir boyuttan ele alınmıştır. Bu çalışmada, yukarıda sözü edilen Türkiye'de AKP hükümetiyle birlikte modernleşme sürecindeki laiklik irdelenecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nde dinin siyasal ve hukuki alanda etkinliğinin kaldırılmasıyla Türkiye'de laiklik süreci incelendikten sonra modernleşme sürecinde uzun yıllar iktidarda yer alan AK Parti'nin laikliğe bakışı irdelenecektir.

1. Modernleşen Türkiye'de Laiklik Sürecine Bir Bakış

Türkiye'de laiklik sorununun uzun bir geçmişi vardır ve günümüzde bile bu sorun hâlâ çözülmüş değildir. Bazı çevreler, laikliği; rejimin, resmi ideolojinin ve devletin temelini

koruyan bir ilke olarak görmekte ve bu ilkenin tartışılmasını bile istememektedirler. Onlara göre laiklik, Kemalist sistemin üzerinde yükseldiği temel bir değer ve Cumhuriyet ile demokrasinin önsel bir koşulu olduğu için hiçbir surette eleştirilemez. Katı, dar ve militan bir anlayışı yansıtan bu görüş, uzun bir süre bürokrasisi nezdinde de takdir görmüştür. Özellikle sol partiler, devletin temel niteliği ve anayasal düzenin teminatı olduğuna inandıkları bu laiklik anlayışını hararetle savunmuş, sağ partiler ise aksine din ve vicdan özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle buna karşı çıkmışlardır.¹

Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında modernleşme ile birlikte dini anlamda devletin bünyesinde olmak üzere birçok toplumsal alanda değişimler gerçekleşmiştir. Batıda baş gösteren modernleşme ile birlikte yaşanan birçok değişimden etkilenen ülkemiz doğu ile batının bir rekabeti haline gelmişse de önümüzde batından edindiğimiz sekülerleşme gerçeği durmaktadır. Türkiye’de modernleşme sürecinin din gerçekliğinin ana hattını oluşturan sekülerleşmenin incelenmesi boyutunda dinin devlet ve toplum üzerindeki etkisinin tarihsel bağlamda detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Osmanlı’da iktidarın mutlak sahibi padişahların otoritesinin meşruiyet kaynağı dini açıdan İslam halifesi olmalarına ve dünyevi bakımdan örfi hukuka dayanmaktaydı. Ayrıca yönetsel olarak, Osmanlı yönetimi hem "İslâmî" ve hem de "bürokratik" idi. Yönetim, devlet dininin İslâm olması ve sultanın aslı rolünün İslâm toplumunun lideri olarak görülmesi anlamında İslâmî idi; Osmanlı memurlarının devleti korumaya yönelik çeşitli uygulamaları açısından ise "bürokratik" idi. Bir hareketi heretik hale getiren şey -tanımı gereği- devleti tehlikeye düşürmesiydi. On yedinci yüzyılda olduğu gibi, yönetim şekli bazen daha fazla İslâmîleşti; fakat on sekizinci yüzyılın yarısından itibaren sarkaç daha ziyade bürokratik stile doğru yöneldi. "Bürokratik stil" yönetim olarak nitelediğim şey, hayatın en önemli yönünü oluşturan sosyal ilişkilerin güç boyutu üzerinde dikkatini yoğunlaştıran bir grup laik (seküler) memur arasındaki özel bir tavrın ürünü idi.² Bu laik grup günümüz Türkiye hedefi doğrultusunda hareket etmekte ve Avrupa’dan örnek aldığı modernleşme ile birlikte toplumsal yaşamda değişimlerin şart olduğu konusunda da gerçekçi bir şekilde hareket etmekteydiler. Toplumsal düzende Osmanlı’dan bu zamana kadar Tanzimat ve Meşrutiyet süreçlerinde de çeşitli çekişmeler yaşanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet’in tekrardan ilan edilmesiyle toplumsal düzeyde nispeten özgürlükler artmış ve farklı fikirlerin ifade edilebilme imkânı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde birçok siyasi, dini, etnik ve kültürel cemiyet ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin belirleyici bir konumda olduğu bu dönemde ulema ile birlikte geleneksel dindar ve muhafazakâr kesimler

¹ M. Zeki Duman, Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, C:7, S:2, No:2010, s. 290

² Şerif Mardin, Türkiye’de Din ve Siyaset, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 72

etkin olma çabası içerisinde olmuşlardır. Sözü edilen bu kesim, devlet yöneticilerinin özellikle ordu içerisindeki İttihat Terakki yanlıları-dini hüküm ve anlayışa kayıtsız kalmalarına çok geçmeden tepki gösterecekleridir. 31 Mart Vakası olarak bilinen isyan hareketi şiddetle bastırılmış ve Abdülhamid tahttan indirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti adliye ve eğitim sistemlerini laikleştirecek reformlara devam etmiştir. Medeni Kanun'da yapılan değişiklikler ile kadınlara yeni haklar sağlanmıştır.³ Kurulan Meşihat Dairesi İslam'ı modern çağın gereklerine uyumlu olacak şekilde yorumlayacaktı. 1916'dan sonra Şeyhülislam kabineden çıkarılırken, mahkemeler Adalet Vekâlet'ine bağlanmış, dini kurumlar mali yönden Evkaf Vekâlet'ine, idari yönden Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır. Bu uygulamalar ile din kurumu, eğitim, yasama, adliye ve maliye alanlarında dünyevi yetkilerini yitiriyordu.⁴ I. Dünya Savaşı'ndan yenilmiş olan Osmanlı, topraklarının birçok devlet tarafından işgal edilmesi ülkenin kurtuluşu için hızlı bir çözüm bulunması gerekmektedir. Eski bir İttihat ve Terakki'nin devrimci kanadının yer alan Mustafa Kemal'in liderliğinde bu mücadele başarıyla tamamlandı. 1922 yılında saltanat kaldırılırken halifeliğin siyasi ve dünyevi yetkileri de sınırlandırılmıştı. 1923'te ilan edilen cumhuriyetin kurucu kadrosunun zihninde yeni bir devlet ve toplum anlayışı bulunmaktaydı. Dönemin en önemli tartışmalarından biri hilafet meselesiydi. İslam dünyasının dini ve siyasi lideri olmasının verdiği evrensellik konumundaki halifelik, kurulan yeni devlet elitleri tarafından bir yük olarak görülmekteydi. Ankara'da cumhurbaşkanı devletin en üst otoritesini temsil ederken İstanbul'da halifenin olması tartışmaları arttırmaktaydı.⁵ Sonunda 1924 yılında halifelik makamı meclis tarafından kaldırıldı. Halifeliğin kaldırılması İslam dünyası ile olan bağların koparılması anlamına geliyordu.⁶

Tanzimat'tan bu yana ilerleme adına engel olarak görülen ulemanın en üst seviyesi olan şeyhülislamlık kaldırılmış ve şeyhülislamlık ile bağlantılı olan ve toplumsal düzeyde dini hayatın düzenleyicisi konumunda olan bazı kurumlar kaldırılmıştır. Bu kaldırılan kurumlardan sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı ile İslam'ın modern zamanın gereklerine göre yorumlanması amaçlanmıştır. Dini hayat devlet denetimine alınmak istenmiştir. Halifeliğin kaldırılmasına kadar devam eden laikleşme adımları daha çok devletin siyasi ve hukuki yapısını değiştirmeye yönelik olurken halifeliğin kaldırılmasından sonraki laikleşme toplumsal hayatı değiştirme amacını taşımıştır. Halifelik kurumunu kaldıran cumhuriyetin yeni elitlerinin eli, yapılacak inkılaplar için güçlenmiştir. Kemalist kadrolar kendilerine

³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Arkadaş Yayıncılık, 2015, s. 224

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 424

⁵ Berkes, *a.g.e.* s.510

⁶ Lewis, *a.g.e.* s.264

toplumu modernleştirmeyi misyon edinerek laik ve çağdaş bir Türkiye tasavvuruna yöneldiler.⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülkedeki tüm eğitim kurumları devlet kontrolüne alınmıştır. Uygulanan laikleşme politikalarına karşı en kapsamlı tepki olan 1925'te Şeyh Said İsyanı'nın⁸ bastırılmasından sonra tekke ve zaviyeler kapatıldı. Tarikatlar ve medreselerin yasaklanması ile toplumda yer alan geleneksel yapıda önemli değişiklikler de yapılmak istenmiştir. Toplumsal hayatın içinden olan değişimler de meydana gelerek Medeni ve Ceza kanunlarının yanında şapka giyme, Cuma yerine Pazar günü resmi tatili gibi yenilikler de yapılmıştır. Ayrıca Hicri takvimin yerine Miladi takvim kullanılmaya başlanması, harf devrimi ile Arap harflerinden Latin harflerine geçilmesi, dilin daha da sadeleştirilmesi ile yakın olunan Arap ve Fars kültüründen uzaklaştırılmak ve daha çok batı medeniyetlerine yakın olunması sağlanmaya çalışılmıştır. Aslında yapılan bu yeniliklerle birlikte toplumun baştan şekillendirilmesiyle İslam ve Osmanlı bağları ile araya mesafe koymak istenilmiştir. Anayasa'da yapılan değişimle birlikte devletin dini İslam ibareti çıkarılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1937'de laiklik ilkesinin anayasaya girmesi ile laikleşme programı son aşamasını da tamamlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşen siyasi bağlamda Tek Parti Dönemi boyunca laikleşme en çok vurgulanan ve uygulanan politikalardan biri haline gelmiştir. Laikliği, dinin devlet işlerinden ayrılmasını, İslam etkisinin birçok alanda olmak üzere kamusal alanda görünürlüğünü ortadan kaldırmak amaçlanırken sekülerleşme politikaları sadece devletin hukuki ve siyasi niteliğini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda şekillendirilmek istenen toplum ve makbul vatandaşlığın çerçevesini de eğitim sistemi yoluyla başka bir boyut kazanmıştır.

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte yaşanan göreceli özgürlük ortamı toplumsal alanda dini bir canlanmayı gözle görülür bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. Laiklik, günümüze kadar halen de devam eden din-devlet ilişkileri bağlamında sonraki dönemlerin en tartışmalı ve gerilimli meselelerinden biri olmaya devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki çok partili demokrasi, rakip adaylar dindar seçmenlerin çıkarlarını temsil etmek amacıyla kampanyalar düzenledikleri için, İslami söylemin bazı veçhelerinin laik devletin çerçevesi içine yeniden girmesini sağladı. 1980'den sonra, Türk siyasetinin İslami içeriği genişledi. Darbe liderleri yeni anayasada din eğitimini zorunlu hale getirdiler ve iktidar partisi yetkilileri istikrarı sağlamak ve sola meydan okumak için

---

⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.341

⁸ Lewis, *a.g.e.* s.283

dayanımcı-popülist bir "Türk-İslam Sentezi" oluşturdular.⁹ Türkiye siyasi arenada bu her zaman günümüze kadar kullanıldı. İnsanların buna karşı beklentileri ise muhafazakâr bir yapıda olmak adına idi. 1983'ten beri, çok partili yönetimin kurumlan, siyaseti, Türk siyasi kültürünün laik ve dinci yönlerinin müştereken ifade edilebileceği biçimde yapılandırmayı sürdürdüler. Ancak, Türkiye'de modernizmin ve İslam'ın uzlaştırılması, sekülerizm ve laikliğin anlamları ve pratik amaçlan konusunda yoğun kamusal tartışma yaratmayı sürdürüyor; özellikle de laiklik karşıtı, dinci Refah Partisi'nin 1994'ten beri hem yerel hem de genel seçimlerde kazandığı başarılarından sonra. Türkiye'de gelişen dinamiklerin temelinde, hem Müslüman bir ülkede modern seküler devletin niteliği üzerinde hem de cumhuriyetin ilk yıllarındaki laiklik anlayışı üzerinde sürdürülen tartışmalar var.¹⁰ Türkiye'de laiklik konusu yukarıda da vurgulandığı gibi Osmanlıdan günümüze kadar uzanan bir geçmişi vardır ve kimileri açısından bu konu, başlı başına Türk çağdaşlaşması ve Batılılaşması açısından önemli bir aşamayı ifade eder.¹¹

2. Türk Modernleşmesinde AK Parti ve Laiklik

1990'larda Refah Partisi (RP) içerisinde bazı görüş ayrılıkları görülmüş ve bunların çoğunluğu ideolojik bir yapıda değildi. Partide bazı kesimlerin lider olarak gördüğü Recep Tayyip Erdoğan, Necmettin Erbakan'a bağlılığını sık bir şekilde vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. RP'nin Anayasa Mahkemesinde kapanmasından sonra ayrım daha da göz önünde olunca bu sefer süreç Fazilet Partisi'nde görülmeye başladı. Hatta FP'den istifa edip yeni parti kurması bile gündeme geldi. 17 Mayıs 2000 tarihli FP kongresi, ilk defa parti liderliği için açık bir yarışma cereyan etmiş olması itibariyle, Türkiye'deki İslamcı partilerin tarihinde bir ilktir. Bütün baskı ve manipülasyona rağmen Gül yarışı çok küçük bir farkla Recai Kutan'ın 633 oyuna karşılık 521 oyla kaybetti. Böyle yakın bir yarış FP içindeki önlenemez bölünmenin habercisiydi.¹² RP'nin Anayasa Mahkemesinin kapatılmasıyla karşı karşıya kalmasından sonra aynı süreç FP için de geçerli olmuş ve aynı şekilde FP'de kapatılmıştır. Gelenekçiler yeni bir Saadet Partisi'ni kurarken, yenilikçiler de tüm hızıyla yeni bir parti için kolları sıvadılar. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 14 Ağustos 2001'de resmen kuruldu. Kuruluş aşamasında Recep Tayyip Erdoğan mahkumiyeti olmasına rağmen kurucu olarak yer alıyordu. Ayrıca başka bir sıkıntı da başörtüsü idi. Başörtülüler için başsavcının itirazı vardı.

⁹ Andrew Davison, Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 24

¹⁰ Davison, *a.g.e.* s. 24

¹¹ Niyazi Berkes, Teokrasi ve Laiklik, İstanbul, Adam Yayınları, 1997, s.62.

¹² Ergün Özbudun, William Hale, Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s.55

Ekonomik kriz, sosyal gerilim ve siyasetin oluşturduğu siyasi istikrarsızlıklarla iyice hasta olup kronikleşen Türkiye, 2002 yılındaki genel seçimlerde daha yeni kurulan ve yolun başında yer alan AK Parti'nin zaferi modernleşmenin seyri bakımından ülke adına yeni bir dönemin başlangıcıdır. Muhafazakâr bir yapının içerisinde gelen ve muhafazakâr bir ideolojik kimlik kurgusu içerisinde AK Parti, yeni kurulmasına rağmen iki yılda iktidara geldi. AK Parti ve kurucularının Milli Görüş Hareketi içerisinde yer alan Refah ve Fazilet partilerinin de büyük katkısı sonucunda, 90'lı yılların başından beri yaşadıkları demokratik değişim süreci toplumsal karşılık bularak siyaseten iktidarda olmayı başarmıştı. AK Parti'nin kuruluşu ile 3 Kasım 2012 milletvekili seçimlerindeki parlak zaferi arasında geçen bir yıldan uzun süre içinde parti, milli görüş geleneğiyle farklarını vurgulayan yeni ve daha kapsayıcı bir imaj yansıtma yolunda büyük çaba harcadı.¹³ Seçim sonrası meclis dağılımında AK Parti 363 milletvekiliyle birinci parti olurken, ana muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 178 milletvekili, Bağımsızlar ise 9 milletvekili elde eder.¹⁴ Bu haliyle AK Parti, güçlü bir yetkiye sahip, ülkedeki desteğin ve meclisteki çoğunluğunun seviyesi Özal'ın 1980'lerin başlarından ortalarına kadar Türkiye'yi yeniden yapılandırmaya girişmesine imkân veren destek ve çoğunluğun seviyesini yakalamıştır. AK Parti'nin programı, 2002 ve 2007 seçim beyannameleri ve liderlerinin sayısız demeçleri, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, sınırlı devlet, çoğulculuk, hoşgörü ve farklılıklara saygı gibi evrensel değerleri güçlü şekilde vurgulamaktadır. Öte yandan AK Parti, “dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını” reddeder. AK Parti'nin laiklik karşısındaki tavrını değerlendirebilmek için, çağdaş Türkiye'deki iki laiklik anlayışı arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bunlardan biri, nihai amacı dini özelleştirmek ve bireyselleştirmek ve onun kamusal alandaki görünürlüğünü yasaklamak veya sınırlandırmak olan, “dayatmacı laiklik” olarak adlandırılır.¹⁵ AK Parti'nin yapısı itibariyle çok zıt olan bu anlayış kabul edilemezdir. Elbette ülkemizdeki Kemalist ideolojide olanların düşünce yapısında olan bu sistem AK Parti için çok uzak kalmaktadır. Batı demokrasilerinin çoğunda cari olan ikincisi, yani “pasif laiklik” ise, “devletin çeşitli dinlere karşı tarafsızlığını içerir ve dinin kamusal alanda görünürlüğüne izin verir... Pasif laiklik, ister dini ister din dışı olsun, vatandaşları için ‘iyi’yi tayin eden yerleşik doktrinlere karşıdır; dayatmacı laiklik ise, laikliğin kendisini, desteklemesi gereken yerleşik doktrin olarak görür.”¹⁶ AK Parti'nin pasif laiklik savunması, insanların büyük çoğunluğunun

¹³ Özbudun, Hale, *a.g.e.* s.56

¹⁴ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/modules/secim2007/secim2002/> Erişim Tarihi: 25.05.2017

¹⁵ Özbudun, Hale, *a.g.e.* s.56

¹⁶ Özbudun, Hale, *a.g.e.* s.59-60

beklentisini karşılamaktayken çatışmayı da engelleyici gerçek bir politika olarak görülmektedir. Dinsel sorunların siyasi arenada olmayacağı anlamına da gelmeyeceğini belirtmek gerekir. Elbette birçoklarının beklentisini karşılayacağı inancıyla hareket edilen süreçte üniversitelerde türban yasağının kaldırılması konusunda türbanın din sorunu olmadığı temel haklar sorunu olduğunu vurgulayacaktır.

Türkiye'nin bireyin gerektiği gibi sayıldığı ve devletin çıkarlarının yurttaşların haklarına tabi olduğu, gerçek bir sivil topluma dönüşmesinin başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Daha öncede anlattığımız üzere kökleri Menderes ve Özal'da belirginleşen Türkiye'deki muhafazakâr demokrat biçimine dayanan AK Parti'nin üstün başarısı, ülkedeki İslami bir takım hareketleri muhafazakâr bir yapı içerisinde demokrat hareketle bütünleştirme çabasında olma, ilk yıllarda Avrupa Birliği'ne (AB) katılmayı önemseyen bir politikaya sahip reformları yoluyla "müzakereci ülke" statüsü edinilmesi gibi gayreti ama son yaşanan olaylarla birlikte bundan vazgeçmiş gibi görünmesi fakat yine de AB yolunda toplumun çok farklı büyük kesimlerinin mobilizasyonu, askerinin politik alandaki gücünü zayıflatma, post Kemalist sekülerizm olarak okunabilecek gayrimüslim azınlıklar da dâhil devletin tüm farklı inanç sistemlerine eşit mesafede duran ve dini özgürlüklerin sigortası olan bir anlayış geliştirme ve böylece demokrasiyi derinleştirme konusundaki politikalarıyla açıklanmaktadır. Öte yandan, daha önceki İslamcı partilerle, demokratik hürriyetler, çoğulculuk, laiklik, ekonomi ve dış politika alanlarındaki farkları, yukarıda açıklandığı gibi çok derindir. Sonuç olarak AK Parti'nin kendisi için, artık "İslami" olarak adlandırılmayacağı yeni bir kimlik yapısı ortaya koymuştur.¹⁷

AK Parti, icraatları ile birlikte halktan gördüğü desteği ile Türk siyaseti, demokrasi ve modernitesinde en önemli çağlarından birini teşkil etmekte olup ülke adına önemli adımlar atmayı hedeflemiştir. Bu önemli dönüşüm sürecinin gücünü betimlemek adına "Yeni Türkiye Cumhuriyeti" kavramları daha çok kullanılmaktadır. Özal ile başlayan ve Erdoğan hükümetleriyle daha da olgunlaşan Türkiye'deki değişim süreci bazı kesimlerce "3. Cumhuriyet" olarak da adlandırılmaktadır. 12 Eylül 2010 referandumunu ile yürürlüğe giren uygulamalar neticesinde birçok alanda yapılan yeniliklerle birlikte hatta 10 Ağustos 2014'teki cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve ayrıca dönemselleştirmenin başlangıcı olarak kabul görülürken sürecin önemli taşlarından olan resmi ve sivil alanda bürokratik vesayetinin gerilemesine ülke adına da önemlidir.

Partiye sistemle barışık ve Cumhuriyet'in ilkelerine bağlı bir kimlik atfetme çabası, kendini en belirgin biçimde laiklik söyleminde ortaya koyar. AKP'nin laiklik söylemi,

---

¹⁷ Özbudun, Hale, *a.g.e.* s.68

muhafazakâr düşüncenin dine yaklaşımına uygun bir çizgidedir. Muhafazakâr düşünce içinde din, "dünyevi saiklerle yeniden yorumlanır", toplumun istikrarını ve devamını sağlayan bir bağ olarak görülür.¹⁸ Bu bağlamda AKP'nin dine bakışını belirleyen temel özellik, onun laikliği demokrasinin gerekli şartı olarak görmesiyle nitelenir; ancak AKP "laikliğin din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına" da karşıdır. AKP laikliğe temelde din ve vicdan hürriyetinin teminatı olan bir araç olarak yaklaşır ve bu çerçevede, laikliği "her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamalarını; ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlayan bir ilke" olarak ele alır.¹⁹

2002 ve 2014 arası yıllardaki peş peşe gelen seçim zaferlerinden dolayı AK Parti Türkiye'nin dönüşmesinde kritik bir rol oynarken, aynı zamanda laik elitler ve laik orta sınıflar için laik anayasal rejimin geleceğine yönelik güçlü şüphe ve korkunun da kaynağı olmuştur. Türkiye bu çağda medeniyetler arası diyalog girişimi mimarlarından biri olmadan, Avrupa Birliğiyle tam üyelik müzakerelerinin başlamasına, dinamik bir ekonomiden proaktif bir dış politikaya varan hayatın birçok alanında hissedilen ve yaşanan önemli değişim ve dönüşümler geçirdi. Ülke aynı zamanda ciddi terör problemleri, şiddet ve toplumsal kutuplaşma, suikastlar, cinayetler ve insan hakları ihlalleri ile yüzleşmiştir. AK Parti bu dönemde, laik rejimin varlığını kurtarma adına parlamenter siyasete müdahaleyi amaçlamış askeri ultimatolardan, 15 parti kapatma davalarına 16 varan bir dizi demokratik olmayan hareketlerle de meşgul olmuştur.²⁰ Gelişen refah düzeyi ile birlikte kamusal alanın gelişmesi ve Türkiye tarihinde AK Parti iktidarının kalıcılığına göstermesi birçok kişiyi derinden etkilemiş ve muhalif bir artış görülmüştür. Siyaset olarak engellenme politikaları içerisinde birçok itibarsızlaştırma çalışmaları yapılmış ve bu konuda da yolsuzluklar ve günümüzde dahi konuşulan otoriterleştirme konusu etkili olmuştur.

"Yeni Türkiye" adı verilen bu süreçlerde de gerçekleştiği gibi tüm süreçler, Türkiye modernleşmesi açısından önemli adımların atıldığı, yapısal reformların hızlandığı bir tarihsel dönüm noktası olarak kabul edilebilir. AK Parti döneminde yılların biriktirmiş olduğu antidemokratik uygulamalarının büyük bir kısmı bertaraf edilmiş vaziyette, sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda, eğitim, kentleşme, ulaşım, sağlık, engelli ve kadın, sivil toplum gibi konularda önceki dönemlere oranla önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve dini anlamda da önemli gelişmeler göze çarpmıştır. Özellikle toplum önüne gelen başörtü durumu sürekli gündemi

¹⁸ Tamil Bora, *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakarlık İslamcılık*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1998, s.58

¹⁹ AK Parti, TBMM Genel Kurul Tutanakları, <http://www.tbmm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 11.06.2017

²⁰ E. Fuat Keyman, *Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits. Constellations* Volume 17, No 2, 2010.C 2010 Blackwell Publishing Ltd., 9600 Garsington Road, Oxford. OX4 2DQ, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA, s. 312-327

meşgul etmekle beraber birçok kişiye de rahatsızlık vermektedir. Bu durum kabul edilebilir hale getirmiştir. Bazı kesimlerin rahatsızlığı hala devam etse bile modernliğin dini boyutunda hiçbir sakıncanın olmadığı ve başörtüsü, türbanların da modernliğe ayak uydurduğu bir gerçektir.

Toplumsal olarak serbest girişim, örgütlenme, sosyal ve siyasal katılımın cesaretlendirilmesi ve bunu her şekilde topluma sunulması yaşanan önemli gelişmeleri herkese göstermiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında dışlanan sosyal katmanlar ve yukarıdan dayatmacı bir takım şeylerden vazgeçilmiş ve dışlanan sosyal katmanlar merkez temsil hakkını artırmıştır. Türkiye'deki çeşitli etnik, dini ve toplumsal grupların, ekonomik, kültürel, siyasal problemleri hala siyaseten ülke gündemini fazlasıyla meşgul etmekte ve birçok alanı da etkisi altına almaktadır. AK Parti'nin uzun yıllardır mecliste çoğunluğu elinde olması ve iktidarı bayrağını tek başına taşıyor oluşu birçok meseleyi de tartışmaya açık hale getirmektedir. Özellikle muhalefetteki siyasal partiler ve sosyal gruplar arasında tartışmalara ve muhalefet etmeye yol açmaktadır. Modernleşme bağlamında ve muhafazakâr bir yapı göstermesi konusunda; alkol, kürtaj düzenlemesi, kentsel imar uygulamaları, çalışma hayatı, eğitim, sağlık ve kültür politikaları gibi benzeri durumlar çeşitli toplumsal kesimlerce hayat tarzına müdahale olarak algılanmaktadır. Diğer bir yandan ise başörtüsü konusunda da ileri atılımlar yaparak hayat tarzına müdahale söylemlerini de bertaraf etmekte olduğunu görmekteyiz. Bu durum da çok hızlı gerginliklere ve toplumsal çatışmalara açık olunan bir yapı ortaya çıkması anlamındadır. Ayrıca devlet bürokrasisindeki örgütlenmeye bağlı olarak ayrışmanın ve çatışmaların demokratik kurumsallaşmayı geciktirirken, geniş sosyal ve siyasal katılıma imkân vermeyerek birçok alanda zorluk yaşatan mevcut anayasal yapı üzerine çatışma ve kutuplaşmaların üretilmesine de zemin hazırlamış olmaktadır.

Modernleşmenin önemli bir göstergesini bizlere sunan AK Parti; kurumsallaşma, sosyal katılım ve bütünleşme ile birlikte Türkiye modernleşmesi açısından tam anlamıyla yapısal bir gösterge içerisindedir. Türkiye açısından toplumsal bütünleşmenin sağlandığı, eşitlik ve adaletin hukuksal temellere dayandığı, kimlik, inanç ve yaşam tarzlarının devlet garantisinde olmasının zorluğunda AK Parti iktidarı boyunca elinden geleni yapmaktadır. Batıdan aldığımız modernliğin daha da ileriye gitmesi için demokrasinin ön plana daha çok çıkması ve Türkiye'nin modernleşmesinde temel bir çatışma ve kutuplaşma mevzusu olan laiklik sürecini yeniden tanımlamayı gerçekleştirmiş ve bunun üzerinde hala toplumsal hareketlerde bulunmaktadır.

Yeni Türkiye kavramıyla AK Parti iktidar olduğu yıllarda birçok alanda gerçekleştirdiği yapı ile birlikte inşa edilen Türkiye, modernleşmenin toplumun müzakereci,

katılımcı demokrasiye geçişini sağlayan bir forma dönüşümünü bizlere göstermektedir. Toplum nezdinde din bağlamında yaşanan birçok sorunu açığa kavuşturan ve sanılanın aksine toplum yapısı için en iyi kararı veren AK Parti iktidarda olduğu sürece iyi idare etmiştir.

3. Sonuç

Türk modernleşmesi, tarihsel ve toplumsal koşullar göz önüne alındığında diğer toplumlara göre farklılık arz etmektedir. Batıdan aldığımız ve sürekli farklı bir modernlik yapısı denediğimiz bu süreçte yine görülen o ki, muhafazakâr bir yapı sergilemekteyiz. Modernleşmeyi ilk tecrübe edindiğimiz andan itibaren günümüze kadar Türkiye kendine özgü bir şekilde biçimsel ederek modernliği kendine adapte etmeyi uygun görmüştür. 1923'te başlayan ve hatta belki de daha önce başlayan modernleşme ile Cumhuriyet modernleşmesi Osmanlı toplumuyla olan bağlarını inkâra kalkışsa bile devraldığı problemlerle uzun süre yaşamak ve mücadele vermek zorunda kalmıştır. Siyasi yönetim tarzı, etnisite ve dini kimlikler ve bunalımlar, yurttaşlık hakları, toplumsal bütünleşme gibi temel meseleler sürekli olarak gündemi meşgul eden ve siyasi olarak da etkisini hiçbir zaman yitirmeyen sorunlardan bazılarıdır.

Türkiye'de modernleşmeye bakıldığında söz konusu toplumsal grupların dini, siyasi, etnik gibi çatışma ve kutuplaşmaların da ana eksenini oluşturan yapıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda modernleşme politikalarının özünü oluşturan süreklilik ve kopuşlar Türkiye modernleşmesi adına bir bakıma bazı sorunlara çözüm arayışı içindedir. Cumhuriyetle başlayan ve tek parti dönemi boyunca süregelen katı laik, ulusçu, seküler ve devlet merkezli modernleşme politikaları 1950, 1980 sonrası ve 2000'li yıllarda gerçekleşen reform ve açılımlarla daha bir esnek yapı içerisinde esneme herkesçe kabul gören bir çoğullaşma içine girmiştir. Modernleşme doğrudan "tepeden inmece modernleştirme" özüne sahip iken AK Parti ile birlikte "devlet toplum ilişkisinden doğan ihtiyaçlara yönelik bir yapıya bürünmüştür. Türkiye modernleşmesinin kendisine yani ülkeye özgü tarihsel ve sosyolojik bir yapı içerisinde yakından bir ilişkiye sahiptir. Askeri müdahalelerin, ekonomik krizlerin, otoriterleşme ve demokratikleşme gibi sorunların, sosyal ve kültürel zeminde kutuplaşma ve kamplaşmaya varan bölünmelerin yaşandığı ve yaşanabileceği süreçte Türkiye modernleşmesi, kendine yeni bir tarz yaratmakta ve bu süreçte de AK Parti'nin rolü de fazlasıyla üstlenilmektedir. Türkiye'deki modernleşme süreci, başlangıç koşullarına göre daha bir olgunluğa erişmiş olsa da AK Parti döneminde toplumsal algı yönünde daha bir hızlı hareket eder olmuştur. Bu süreçte laiklik mevzusu da toplumu yakından ilgilendiren ve süreç ile bağlantılı olan bir yapı gerçekleşmiştir. En başta muhafazakâr bir yapıda olduğu düşünülen

AK Parti, sanılanın aksine daha kucaklayıcı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir çalışma yürüterek toplum nezdinde saygı kazanmıştır. Özellikle geçmiş yıllarda zorluk çeken bir toplum yapısı içerisinde bulunanlar günümüzde toplumsal sorunların daha da aza indirildiği fakat yine de siyasi, ekonomi ve dini anlamda Türk toplum yapısını ilgilendiren modernliğin değişime uğradığı kaçınılmaz bir gerçektir. Türk modernleşme yapısı içerisinde sorunların aşılması adına daha bir demokratikleşme, siyasi ve toplumsal katılımın daha fazla artması, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, erkler arası özerkliğin tahkimi ve belki de en önemlisi tüm bunların gerçekleşmesine zemin oluşturulması çok önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AK Parti, *TBMM Genel Kurul Tutanakları*, <http://www.tbmm.gov.tr>, İnternet Erişim Tarihi: 11.06.2017.
- Berkes, N. (2012) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (1997) *Teokrasi ve Laiklik*, İstanbul, Adam Yayınları.
- Bora, T. (1998) *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık*, İstanbul, Birikim Yayınları.
- DAVİSON, A. (2012) *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, (Çev.Tuncay Birkan), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. *Türkiye'de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri*, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, No:2010, s. 290.
- Genel Seçim Haberleri <http://arsiv.ntvmsnbc.com/modules/secim2007/secim2002/> İnternet Erişim Tarihi: 25.05.2017.
- Keyman, E. F. (2010) *Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits. Constellations Volume 17, No 2, 2010.C 2010 Blackwell Publishing Ltd., 9600 Garsington Road, Oxford. OX4 2DQ, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA, s. 312-327.*
- Lewis B.(2015) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Arkadaş Yayıncılık.
- Mardin, Ş.(2012) *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özbudun E. Hale William, (2010) *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, İstanbul, Doğan Kitap.
- Zürcher, E. J. (2016) *Modernleşen Türkiye'nin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları.